

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І. І. МЕЧНИКОВА
Кафедра філософії

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ОГ5. Філософія

Рівень вищої освіти:	перший (бакалаврський)
Галузь знань:	12 – Інформаційні технології
Спеціальність:	122 – Комп'ютерні науки
Освітньо-професійна програма:	Комп'ютерні науки

ОНУ
2024

Робоча програма навчальної дисципліни «Філософія». Одеса : ОНУ, 2024.

Розробники: Старовойтова І.І., кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії

Робочу програму затверджено на засіданні кафедри філософії

Протокол № 1 від «29» 08 2024р.

Завідувач кафедри _____ (Інна ГОЛУБОВИЧ)
(підпис)

Погоджено із гарантом ОПП «Комп'ютерні науки» _____ (Алла КАМЕНЄВА)
(підпис)

Схвалено навчально-методичною комісією (НМК) факультету історії та філософії
Протокол № 1 від «30» серпня 2024 р.

Голова НМК _____ (Галина ЛЕВЧЕНКО)
(підпис)

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри філософії

Протокол № ____ від « ____ » _____ 20__ р.

Завідувач кафедри _____ (_____)
(підпис)

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри філософії

Протокол № ____ від « ____ » _____ 20__ р.

Завідувач кафедри _____ (_____)
(підпис)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, спеціалізація, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни
		<i>Очна форма навчання</i>
Загальна кількість: кредитів – 3 годин –90 змістових модулів –3	Галузь знань: 12 – Інформаційні технології Спеціальність: 122 – Комп'ютерні науки Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)	<i>Обов'язкова</i>
		<i>Рік підготовки:</i>
		4-й
		<i>Семестр</i>
		7-й
		<i>Лекції</i>
		30 год
		<i>Семінарські</i>
		14 год.
<i>Лабораторні</i>		
<i>Не передбачено</i>		
<i>Самостійна робота</i>		
46 год.		
Форма підсумкового контролю: <i>іспит</i>		

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета: сформувати у здобувачів вищої освіти філософську культуру та гуманістичний тип мислення на основі досягнень світової й вітчизняної філософської думки, духовної спадщини українського народу і загальнолюдських цінностей.

Завдання дисципліни:

- формування у здобувачів сучасного системного наукового мислення, розуміння історичних типів філософії та філософствування, концепції та напрямків світової та української філософської думки;
- вивчення та засвоєння сутності, змісту та особливостей основних розділів філософії: онтології, гносеології, феноменології, філософській антропології та соціальній філософії;
- формування усвідомлення щодо філософських знань як системи, яка виступає методологічним засобом для досліджень в гуманітарних й природничих науках, зокрема хімії;
- створення умов для формування світоглядно-методологічної культури здобувачів вищої освіти.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних **компетентностей:**

загальних (ЗК):

ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК6. Здатність вчитися й оволодівати сучасними знаннями.

ЗК7. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК10. Здатність бути критичним і самокритичним.

Програмні результати навчання (ПРН):

ПР1. Застосовувати знання основних форм і законів абстрактно-логічного мислення, основ методології наукового пізнання, форм і методів вилучення, аналізу, обробки та синтезу інформації в предметній області комп'ютерних наук.

ПР2. Використовувати сучасний математичний апарат неперервного та дискретного аналізу, лінійної алгебри, аналітичної геометрії, в професійній діяльності для розв'язання задач теоретичного та прикладного характеру в процесі проектування та реалізації об'єктів інформатизації.

ПР3. Використовувати знання закономірностей випадкових явищ, їх властивостей та операцій над ними, моделей випадкових процесів та сучасних програмних середовищ для розв'язування задач статистичної обробки даних і побудови прогнозних моделей.

ПР4. Використовувати методи обчислювального інтелекту, машинного навчання, нейромережевої та нечіткої обробки даних, генетичного та еволюційного програмування для розв'язання задач розпізнавання, прогнозування, класифікації, ідентифікації об'єктів керування тощо.

ПР5. Проектувати, розробляти та аналізувати алгоритми розв'язання обчислювальних та логічних задач, оцінювати ефективність та складність алгоритмів на основі застосування формальних моделей алгоритмів та обчислюваних функцій.

ПР6. Використовувати методи чисельного диференціювання та інтегрування функцій, розв'язання звичайних диференціальних та інтегральних рівнянь, особливостей чисельних методів та можливостей їх адаптації до інженерних задач, мати навички програмної реалізації чисельних методів.

ПР7. Розуміти принципи моделювання організаційно-технічних систем і операцій; використовувати методи дослідження операцій, розв'язання одно- та багатокритеріальних оптимізаційних задач лінійного, цілочисельного, нелінійного, стохастичного програмування.

ПР8. Використовувати методологію системного аналізу об'єктів, процесів і систем для задач аналізу, прогнозування, управління та проектування динамічних процесів в макроекономічних, технічних, технологічних і фінансових об'єктах.

ПР9. Розробляти програмні моделі предметних середовищ, вибирати парадигму програмування з позицій зручності та якості застосування для реалізації методів та алгоритмів розв'язання задач в галузі комп'ютерних наук.

ПР10. Використовувати інструментальні засоби розробки клієнт-серверних застосувань, проектувати концептуальні, логічні та фізичні моделі баз даних, розробляти та оптимізувати запити до них, створювати розподілені бази даних, сховища та вітрини даних, бази знань, у тому числі на хмарних сервісах, із застосуванням мов веб-програмування.

ПР11. Володіти навичками управління життєвим циклом програмного забезпечення, продуктів і сервісів інформаційних технологій відповідно до вимог і обмежень замовника, вміти розробляти проектну документацію (техніко-економічне обґрунтування, технічне завдання, бізнес-план, угоду, договір, контракт).

ПР12. Застосовувати методи та алгоритми обчислювального інтелекту та інтелектуального аналізу даних в задачах класифікації, прогнозування, кластерного аналізу, пошуку асоціативних правил з використанням програмних інструментів підтримки багатовимірного аналізу даних на основі технологій DataMining, TextMining, WebMining.

ПР13. Володіти мовами системного програмування та методами розробки програм, що взаємодіють з компонентами комп'ютерних систем, знати мережні технології, архітектури комп'ютерних мереж, мати практичні навички технології адміністрування комп'ютерних мереж та їх програмного забезпечення.

ПР14. Володіти навичками представлення здобутків української нації та держави, а також власних професійних (технічних, алгоритмічних, програмних) рішень (рішень команди розробників) під час супроводження продуктів галузі на етапах життєвого циклу в спілкуванні з колегами різних наукових та професійних шкіл.

ПР15. Застосовувати знання методології та CASE-засобів проектування складних систем, методів структурного аналізу систем, об'єктно-орієнтованої методології проектування при розробці і дослідження функціональних моделей організаційно-економічних і виробничо-технічних систем.

ПР16. Розуміти концепцію інформаційної безпеки, принципи безпечного проектування програмного забезпечення, забезпечувати безпеку комп'ютерних мереж в умовах неповноти та невизначеності вихідних даних.

ПР17. Виконувати організацію комп'ютерних паралельних та розподілених обчислень, застосовувати чисельні методи та алгоритми для паралельних структур, мови паралельного програмування при розробці та експлуатації паралельного та розподіленого програмного забезпечення.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен:

знати:

- основні світоглядні та методологічні засади філософського осмислення дійсності, свого місця і ролі в суспільстві як громадянина та фахівця;
- історичну генезу предмета філософії в історії світової філософії, зокрема вітчизняній;
- філософське вчення про буття, матерію і свідомість; теорію і логіку пізнання, концепції розвитку; філософські питання хімії;
- сучасні уявлення про природу, суспільство, їх взаємодію; сутність людини й її особливості; проблематику сенсу життя та екології людини;

вміти:

- застосовувати філософські засоби пізнання, методологічні засади культури, науки й техніки до аналізу проблемних ситуацій і вибору оптимальних рішень у професійній та соціальній галузях життєдіяльності;
- аналізувати події громадського життя, власні ціннісні орієнтації, соціальні настанови, життєві плани і самосвідомість, досягнення науки, техніки і культури взагалі та з точки зору сучасних філософських концепцій;
- оцінювати свої ідеї та вчинки, явища і процеси духовного життя з позицій гуманістичної моралі, естетики та екологічної свідомості;

– працювати з філософськими текстами, аналізувати їх та застосовувати у своїй аргументації й відповідно власної світоглядної позиції.

3. Зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль_1. Становлення та розвиток філософії

Тема 1. Філософія як специфічний тип знання

Світогляд як духовно-практичний спосіб освоєння світу і форма самовизначення людини та його структура. Історичні типи світогляду: міфологія, релігія, наука і філософія. Філософія як теоретична основа світогляду. Предмет філософії та його специфіка. Основні теми (людина і світ; мислення і буття, духовне і тілесне) і типи філософствування. Основні функції філософії: світоглядна, пізнавальна, методологічна, соціально-практична. Роль світогляду в розвитку хімічних явищ.

Соціальна спрямованість філософського знання. Духовно-творча природа філософії. Людиномірна сутність філософії. Загальнолюдські цінності у філософії. Філософське обґрунтування гуманізму. Місце та роль філософії у сучасному суспільному житті.

Тема 2. Історичний розвиток світової філософії

Становлення філософського знання: міфопічні засади та релігійні основи.

Парадигмальність філософського знання: давньокитайська і давньоіндійська філософія.

Загальні особливості, умови формування та етапи розвитку філософії античної Греції. Атомістичне вчення. Класичний етап розвитку античної філософії: антропологічний поворот у філософії Сократа; онтологія (вчення про ідеї), проблема пізнання, етика та суспільно-політичні погляди Платона; філософське вчення Арістотеля: буття, пізнання, фізика, суспільно-політичні погляди, логіка.

Специфіка філософської думки в період Середньовіччя та її релігійний характер. Апологетика. Схоластика і екзистенційно-містична лінія середньовічної філософії (рання німецька філософія, ідея кордоцентризму). Реалізм і номіналізм.

Гуманістичний характер філософії епохи Відродження. Реформація. Філософія Нового часу. Просвітництво і «барокова» філософія. Кордоцентризм Б.Паскаля. Філософське обґрунтування нової картини світу (Бекон, Декарт, Спіноза, Ляйбніц, Локк, Берклі, Юм). Механістичний характер філософії XVIII ст. Класична німецька філософія: філософські позиції І.Канта, Г.Гегеля, Л.Фейєрбаха.

Тема 3. Сучасна світова філософія. Філософська думка в Україні.

Філософія XIX ст. Програма радикального оновлення філософії — марксизм (Маркс і Енгельс), позитивізм, філософія життя (А.Бергсон, Ф.Ніцше, А.Шопенгауер). Екзистенціальна філософія. Становлення філософської антропології. Персоналізм. Неотомізм.

Сучасна світова філософія. Філософія модерну і постмодерну. Постпозитивізм та аналітична філософія. Радикальне оновлення філософського дискурсу. Методи емансипації свідомості: феноменологічна редукція Е.Гуссерля, герменевтичне коло Г.Гадамера, деконструкція Ж.Дерріда, негативна діалектика Т.Адорно, епістемологія М.Фуко та ін.

Джерела української філософської культури. Особливості типу української філософської парадигми та її джерела. Філософська думка Києво-Руської держави (X—XII ст.). Становлення українського неоплатонізму XIV—XVI ст. (агіографія, ісихазм, ареопагітизм). Братські школи. Острозький культурно-освітній центр. Українські полемісти. Києво-Могилянська Академія (1701—1818). Г.Сковорода — родоначальник української класичної філософії. Філософська культура українського бароко.

Академічна філософія в Україні XIX ст. Український романтизм (М.Гоголь, М.Костомаров, Т. Шевченко, П. Куліш, П.Юркевич). Київська екзистенційна філософія XX ст. (М.Бердяєв, Л. Шестов, В. Зеньківський). Філософські ідеї в Україні в кінці XIX — на початку XX ст. (М.Драгоманов, О.Потебня, Л.Українка, М.Грушевський, В.Винниченко, В.Липинський, Д.Донцов). Філософія української діаспори (Д.Чижевський, І.Лисяк-Рудницький, О.Кульчицький та ін.). «Культурне Відродження» 20-х років. Українське філософське Відродження 60-х років. Сучасна українська філософія — М.Верніков, А.Уйомов, М.Попович, І.Бичко, В.Пролеєв, В.Єрмоленко, О.Забужко. Філософія в Одесі.

Змістовий модуль 2. Основи філософського розуміння світу

Тема 4. Філософська онтологія: проблеми буття

Онтологія як теорія пояснення фундаментальних властивостей, форм та способів існування Всесвіту. Філософський зміст категорії буття. Історичні етапи формування вчення про буття: Парменід, Платон, Аристотель, релігійно-філософські вчення, раціональна онтологія (монізм, дуалізм, плюралізм), екзистенціальна онтологія, феноменологія. Структура буття: форми і рівні - буття речей; буття людини; буття соціального; буття духовного. Питання про буття у сучасній науковій картині світу. Буття як єдність об'єктивної дійсності та дійсності людини.

Поняття про матерію. Простір і час, рух, причинність та випадковість як філософські категорії, що відображають форми існування матерії. Проблема простору і часу в хімії. Хімічна форма руху матерії і проблема розвитку. Проблема руху і спокою в хімії. Категоріальний апарат філософії і хімічне знання.

Тема 5. Проблема свідомості у філософії та науці.

Духовний вимір людського буття. Проблема ідеального. Проблема свідомості у філософії та науці. Природничі та соціально-історичні засади свідомості. Сучасна наука про передумови виникнення свідомості. Відображення як атрибутивна властивість матерії та його основні форми. Свідомість як вища форма психічного відображення дійсності. Провідна роль соціальності у виникненні свідомості. Сутність та основні характеристики свідомості. Самосвідомість. Рефлексія, розум, інтелект, мислення, мова.

Структура свідомості. Сфери свідомості: пізнавальна, емоційна, мотиваційно-вольова. Рівні психічного життя людини: несвідоме, підсвідоме, надсвідоме. Проблема несвідомого у філософії З.Фройда та сучасному психоаналізі. Практика («використовуючий» і новаційно-творчий рівні практики). Праксеологія. Філософські проблеми штучного інтелекту.

Тема 6. Філософія пізнання (гносеологія та епістемологія)

Пізнання як специфічна форма ставлення людини до світу. Проблема пізнання в історії філософії: поняття про рівні пізнання в античній філософії (Платон, Аристотель); середньовічні уявлення про рівні та форми пізнання (питання про універсалії); проблема методу пізнання у філософії Нового часу (раціоналізм та емпіризм); теорії пізнання у некласичній філософії. Оптимізм, агностицизм, скептицизм. Суб'єкт і об'єкт пізнання. Види пізнання: життєво-досвідне, мистецьке, наукове, релігійно-містичне, екстрасенсивне. Рівні та форми пізнання, їх взаємозв'язок. Чуттєвий рівень пізнання та його форми (відчуття, сприйняття, уявлення). Раціональний рівень пізнання та його форми (поняття, судження, умовиводи). Синтезувальний рівень пізнання та його форми (експеримент, досвід, практика). Поняття істини. Критерії істинності знань. Теорії істини: кореспондентська, прагматична, конвенційна, когерентна, регулятивна. Істина і правда.

Методологія пізнання як форма організації оптимально ефективною діяльності людини. Універсально-об'єктивістська (природничо-наукова, гуманітарно-наукова) методологія. «Логіка наукового дослідження» та її етапи (проблема, факт, гіпотеза, теорія, ідея, вищі шаблі систематизації пізнавального процесу).

Виникнення та розвиток наукової хімії: від алхімії до перемоги атомно-молекулярного вчення. Хімічні процеси та процеси життєдіяльності. Самоорганізація еволюційних систем. Роль синергетики у формуванні наукової картини світу. Концептуальна новизна синергетики і її вплив на розвиток хімії.

Філософське вчення про розвиток світу. Діалектика як вчення про універсальні зв'язки, зміни та розвиток, її основні закони і категорії та їх значення для аналізу дійсності. Альтернативи діалектики: метафізика як наука і метод, софістика, еклектика, релятивізм, догматизм. Типи екзистенційної методології (феноменологія, герменевтика, екзистенційно-ментальна).

Змістовий модуль 3. Соціальна філософія

Тема 7. Соціальна філософія як теорія та методологія пізнання суспільства та розвиток її проблематики

Поняття «соціального» та специфіка соціального пізнання. Соціальна філософія: її предмет

та гуманістична спрямованість. Головні методологічні принципи соціальної філософії, її категорії та функції. Соціальна філософія як методологія суспільних наук.

Історична генеза предмета соціальної філософії. Сучасні соціально-філософські погляди: позитивістська соціально-філософська проблематика (О.Конт, Г.Спенсер); соціальна філософія марксизма (К.Маркс, Ф.Енгельс); психологічний напрям (Л.Уорд, Г.Тард, В.Парето); неокантіанство (В.Віндельбанд, Г.Ріккерт); теорія соціальної дії М.Вебера; Т.Парсонс); теорія коловороту локальних цивілізацій (О.Шпенглер, А.Тойнбі); теоретична соціологія П.Сорокіна; емпірична соціологія та структурно-функціональний аналіз (Т.Парсонс, Р.Мертон); сучасна соціобіологія (З.Фройд, К.Юнг, Е.Фромм, Г.Маркузе); технологічний детермінізм (Р.Арон, У.Ростоу, Д.Белл, О.Тоффлер, З.Бжежинський). Розвиток соціальної проблематики в українській філософії.

Тема 8. Філософська антропологія

Буття людини як фундаментальна проблема філософії. Людина як предмет філософського осмислення. Проблема визначення сутності людини в історико-філософській думці. Антропоцентризм, теоцентризм, космоцентризм як спроба окреслити відношення людина-світ.

Співвідношення понять існування, буття та життя людини. Філософські, теологічні та наукові теорії походження людини: еволюційні, креаціоністські, інопланетна версія, антропний принцип, гіпотеза тупикової гілки еволюції. Суттєві характеристики людини. Єдність біологічного, соціального та духовного. Індивід, особа, особистість, індивідуальність. Проблема життя та смерті, безсмертя та сенсу існування людини в аспекті життєвого самоутвердження.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин							
	Очна форма				Заочна форма			
	Усього	лекц	сем	срс	Усього	лекц	сем	срс
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Змістовий модуль 1. Становлення та розвиток філософії								
Тема 1. Філософія як специфічний тип знання	8	2	2	4				
Тема 2 Історичний розвиток світової філософії	10	4		6				
Тема 3 . Сучасна світова філософія. Філософська думка в Україні.	12	4	2	6				
Усього за змістовим модулем 1	30	10	4	16				
Змістовий модуль 2. Основи філософського розуміння світу								
Тема 4. Філософська онтологія: проблеми буття	12	4	2	6				
Тема 5. Проблема свідомості у філософії та науці.	12	4	2	6				
Тема 6. Філософія пізнання (гносеологія та епістемологія)	12	4	2	6				
Усього за змістовим модулем 2	36	12	6	18				
Змістовий модуль 3. Соціальна філософія								
Тема 7. Соціальна філософія як теорія та методологія пізнання суспільства та розвиток її проблематики	12	4	2	6				
Тема 8. Філософська антропологія. Філософія особистості	12	4	2	6				

Усього за змістовим модулем 3	24	8	4	12				
Усього годин	90	30	14	46				

5. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва і зміст теми	Кількість годин, очна форма
1.	<p>Філософія як специфічний тип знання</p> <p>1. <i>Поняття світогляду, його походження, структура, сутність та роль у житті людини.</i></p> <p>2. <i>Історичні типи світогляду: міфологія, релігія, філософія.</i></p> <p>3. <i>Сутність філософського світогляду. Предмет та основні питання філософії. Структура і функції філософії. Місце та роль філософії у сучасному суспільному житті.</i></p>	2
2.	<p>Історичний розвиток світової філософії.</p> <p>1. <i>Головні періоди світової філософії .</i></p> <p>2. <i>Сучасна світова філософія. Філософська думка в Україні.</i></p>	2
3.	<p>Філософська онтологія: проблеми буття</p> <p>1. <i>Історико-філософське окреслення проблеми буття її фундаментальне значення для філософії..</i></p> <p>2. <i>Поняття матерії як субстанції та її основні характеристики. Сучасна наука про складну систему організації матерії та її властивості.</i></p> <p>3. <i>Рух як невід’ємний атрибут матерії, спосіб її існування</i></p> <p>4. <i>Простір і час – форми буття матерії.</i></p>	2
4.	<p>Проблема свідомості у філософії та науці.</p> <p>1. <i>Поняття свідомості та характеристика її основних функцій.</i></p> <p>2. <i>Свідомість в історії світової філософської думки</i></p> <p>3. <i>Проблема походження та формування свідомості.</i></p> <p>4. <i>Проблеми ШІ (штучного інтелекту), її природничо-науковий, технічний та філософський сенс.</i></p>	2
5.	<p>Філософія пізнання (гносеологія та епістемологія)</p> <p>1. <i>Пізнання як специфічна форма ставлення людини до світу.</i></p> <p>2. <i>Проблема пізнання в історії філософії:</i></p> <p>3. <i>Види пізнання: життєво-досвідне, мистецьке, наукове, релігійно-містичне, екстрасенсивне. Рівні та форми пізнання, їх взаємозв’язок.</i></p> <p>4. <i>Поняття істини. Критерії істинності знань. Теорії істини: кореспондентська, прагматична, конвенційна, когерентна, регулятивна. Істина і правда.</i></p> <p>5. <i>Методологія пізнання як форма організації оптимально ефективної діяльності людини.</i></p>	2
6.	<p>Соціальна філософія як теорія та методологія пізнання суспільства та розвиток її проблематики</p> <p>1. <i>Соціальна філософія: її предмет та гуманістична спрямованість.</i></p> <p>2. <i>Головні методологічні принципи соціальної філософії, її категорії та функції.</i></p> <p>3. <i>Соціальна філософія як методологія суспільних наук.</i></p> <p>4. <i>Історична генеза предмета соціальної філософії.</i></p>	2
7.	<p>Філософська антропологія</p> <p>1. <i>Буття людини як фундаментальна проблема філософії.</i></p> <p>2. <i>Проблема визначення сутності людини в історико-філософській думці.</i></p>	2

	<p>3. Філософські, теологічні та наукові теорії походження людини: еволюційні, креаціоністські, інопланетна версія, антропний принцип, гіпотеза тупикової гілки еволюції.</p> <p>4. Індивід, особа, особистість, індивідуальність.</p> <p>5. Проблема життя та смерті, безсмертя та сенсу існування людини в аспекті життєвого самоутвердження.</p>	
	Разом	14

8. Теми практичних занять

Практичні заняття не передбачені

7. Теми лабораторних занять

Лабораторні заняття не передбачені

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Змістовий модуль 1. Становлення та розвиток філософії	
1.	Тема: Філософія як специфічний тип знання. Філософія як спосіб духовного самовизначення людини у світі. Природа філософських проблем та місце і роль філософії в суспільстві (опрацювання лекційного матеріалу та додаткової літератури, складання тематичного словника, відповіді на питання для самоконтролю, опанування текстів (творів мислителів з даної теми))	4
2.	Тема: Історичний розвиток світової філософії. Головні періоди світової філософії (опрацювання лекційного матеріалу та довідкової літератури, складання тематичного словника, відповіді на питання для самоконтролю, складання таблиці)	6
3.	Тема: Сучасна світова філософія. Основні напрямки розвитку сучасної філософії та особливості головних періодів української філософської думки (опрацювання лекційного матеріалу та довідкової й додаткової літератури, складання тематичного словника, складання таблиці, відповіді на питання для самоконтролю, опанування текстів (творів мислителів з даної теми))	6
	Змістовий модуль 2. Основи філософського розуміння світу	
4.	Тема: Філософський зміст проблеми буття. Характеристика буття як філософської категорії. Уявлення про філософію буття і філософію свободи. Зміни розуміння проблеми буття в історії філософії. Основні форми буття. Співвідношення категорій “буття”, “субстанція”, “матерія”. Атрибути матерії. Зміст поняття “субстанція” (опрацювання лекційного матеріалу та довідкової й додаткової літератури, складання тематичного словника, відповіді на питання для самоконтролю, опанування текстів (творів мислителів з даної теми))	6
5.	Тема: Проблема свідомості у філософії та науці. Духовний вимір людського буття. Сутність та основні характеристики свідомості. Самосвідомість. Свідомість, практика, досвід, пізнання. Штучний інтелект. (опрацювання лекційного матеріалу та довідкової й додаткової літератури, складання тематичного словника, відповіді на питання для самоконтролю, опанування текстів (творів мислителів з даної теми))	6
6.	Тема: Філософія пізнання (гносеологія та епістемологія). Пізнання як специфічна форма відношення людини до світу. Об'єкт і суб'єкт пізнання. Чуттєве та логічне (раціональне) пізнання, їх форми та рівні (емпіричний і	6

	теоретичний). Проблема істини та її критеріїв. Сучасна методологія пізнання як форма організації оптимально ефективної діяльності людини. (опрацювання лекційного матеріалу та довідкової й додаткової літератури, складання тематичного словника, відповіді на питання для самоконтролю, опанування текстів (творів мислителів з даної теми), підготовка презентацій з філософських питань хімії (вибірково))	
	Змістовий модуль 3. Соціальна філософія	
7.	Тема: Соціальна філософія як теорія та методологія пізнання суспільства та розвиток її проблематики. Поняття «соціального» й форм людське буття в контексті проблем соціальної філософії. Соціальна філософія та історія соціального мислення: основні етапи становлення соціальної філософії. Особливості сучасної соціальної філософії. (опрацювання лекційного матеріалу та довідкової й додаткової літератури, робота з таблицею до тем 2, 3 (доповнення соціальною проблематикою))	6
8.	Тема: Філософська антропологія. Специфіка людського буття. Свобода, вибір, відповідальність — сутнісні засоби реалізації творчої життєдіяльності людського єства в процесі становлення людської особистості. Антропосоціогенез. Тема життя і смерті у філософії. Кінечність індивідуального існування людини. Сенс життя людини і людства. Філософія особистості. Особистість як продукт соціального середовища, особливості її історичного розвитку та її типи (опрацювання лекційного матеріалу та довідкової й додаткової літератури, складання тематичного словника, відповіді на питання для самоконтролю, опанування текстів (творів мислителів з даної теми))	6
	Всього	46

9. Методи навчання

У ході читання дисципліни використовуються методи навчання, які притаманні системі вищої академічної освіти. Серед них найтрадиційнішим залишаються:

- *Словесні* (лекції; пояснення, бесіди, дискусії)
- *Наочні* (мультимедійні презентації) за допомогою використання комп'ютерної техніки й комунікаційних платформ Zoom, Classroom, Moodle, Viber, Telegram.
- *Практичні* (опрацювання лекційного матеріалу та довідкової й додаткової літератури, складання конспекту з першоджерел і тематичного словника, оформлення таблиці з узагальненням інформації щодо історії філософії).

Передбачається проведення групових (а за потреби і індивідуальних) консультацій.

10. Форми контролю і методи оцінювання

(у т.ч. критерії оцінювання результатів навчання)

Контроль здійснюється з дотриманням вимог об'єктивності, індивідуального підходу, систематичності і системності та всебічності.

- *Поточний* контроль – усне опитування на семінарському занятті, тестування;
- *Періодичний* контроль - оцінювання результатів самостійної роботи;
- *Підсумковий* контроль – іспит.

Критерії оцінювання результатів навчання здобувачів освіти на іспиті

Оцінка	Кількість балів	Критерії оцінювання
--------	-----------------	---------------------

Відмінно	20-30	Здобувач освіти правильно, точно і повно виконав всі завдання екзаменаційного білету, чітко і логічно відповів на поставлені екзаменаторами запитання. Ґрунтовно і всебічно знає зміст теоретичних питань, вільно володіє філософською термінологією. Логічно мислить і будує відповідь, вільно використовує набуті теоретичні знання, робить самостійні висновки, виявляє причинно-наслідкові зв'язки.
Добре	10-19	Здобувач освіти достатньо повно виконав всі завдання екзаменаційного білету, чітко і логічно відповів на поставлені екзаменаторами запитання. Достатньо глибоко і всебічно знає зміст теоретичних питань, володіє філософською термінологією. Логічно мислить і будує відповідь, використовує набуті теоретичні, робить самостійні висновки, виявляє причинно-наслідкові зв'язки. Але при викладанні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, допускає несуттєві помилки, які усуваються самим здобувачем, коли на них вказує екзаменатор.
Задовільно	5-9	Здобувач освіти у неповному обсязі виконав всі завдання екзаменаційного білету, відповіді на додаткові та навідні запитання мають нечіткий, розпливчастий характер. Володіє основним обсягом теоретичних знань, неточно використовує філософську термінологію. Відчуває значні труднощі при побудові самостійної логічної відповіді, у застосуванні теоретичних знань при аналізі практичних завдань, виявленні причинно-наслідкових зв'язків. У відповідях мають місце суттєві помилки.
Незадовільно з можливістю повторного складання	2-4	Здобувач освіти не виконав завдання екзаменаційного білету, у більшості випадків не дав відповіді на додаткові та навідні запитання екзаменаторів. Не опанував основний обсяг теоретичних знань, виявив низький рівень володіння філософською термінологією. Відповіді на питання є фрагментарними, непослідовними, нелогічними, не може застосовувати теоретичні знання при аналізі практичних завдань, виявляти причинно-наслідкові зв'язки. У відповідях має місце значна кількість грубих помилок.
Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	0-1	Не володіє навчальним матеріалом. Виконує лише елементи завдання, потребує постійної допомоги викладача.

Критерії оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти на семінарських заняттях

Оцінка за національною шкалою	Кількість балів	Критерії оцінювання
Відмінно	5-6	Здобувач освіти у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно, самостійно й аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних запитань, використовуючи при цьому обов'язкову та додаткову літературу, вільно послуговується філософською та науковою термінологією. Вміє обирати раціональний метод розв'язання задач та формулювати необхідні залежності; здатний використовувати під час виконання вправ чи розв'язання задач додаткову інформацію, зокрема, довідкову; оцінювати можливі похибки, оцінювати коректність отриманого результату, вміння його аналізувати та узагальнювати, бере активну участь у проведенні заняття, вчасно виконує завдання.

Добре	4	Здобувач освіти достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обгрунтовано його викладає, в основному розкриває зміст теоретичних запитань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову літературу, розв'язує задачі стандартним способом, послуговується філософською та науковою термінологією. Але при висвітленні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, допускаються при цьому окремі неістотні неточності та незначні помилки. Вміє обирати раціональний метод розв'язання задач та формулювати необхідні залежності; дотримується правильної послідовності виконання дій в процесі розв'язання задач; здатний використовувати під час виконання вправ чи розв'язання задач додаткову інформацію, зокрема, довідкову; але може допускати при цьому незначні помилки або відчувати труднощі у найскладніших випадках.
Задовільно	3	Оцінюється робота студента, який відтворює значну частину навчального матеріалу, висвітлює його основний зміст, виявляє елементарні знання окремих положень. Однак не здатний до глибокого, всебічного аналізу, обгрунтування та аргументації, погано орієнтується у філософській та науковій термінології; не користується необхідною літературою, допускає істотні неточності та помилки. Відчуває труднощі у використанні, під час відповідей, додаткової інформації, зокрема, довідкової; оцінюванні коректності отриманого результату; припускається грубих помилок.
Незадовільно	2	Здобувач освіти достатньо не володіє навчальним матеріалом, однак фрагментарно, поверхово (без аргументації й обгрунтування) викладає окремі питання навчальної дисципліни, не розкриває зміст теоретичних питань і практичних завдань. Спроможний вирішувати спрощені завдання за допомогою навідних питань; частково обмірковує проблеми, відчуваючи складнощі в ряді простих випадків; не спроможний самостійно систематично викласти відповідь, але на прямо поставлені прості запитання відповідає вірно.
Незадовільно	0 – 1 бал	Здобувач не в змозі викласти зміст більшості питань теми та курсу, володіє навчальним матеріалом на рівні розпізнавання явищ, допускає істотні помилки, відповідає на запитання, що потребують однослівної відповіді.

Критерії оцінювання результатів виконання завдань для самостійної роботи

Самостійна робота	Оцінка за національною шкалою	Кількість балів	Критерії оцінювання
Складання таблиці з узагальнення інформації щодо історії філософії	Відмінно	7-10	Здобувач може аргументовано обрати раціональний спосіб виконання завдання й оцінити результати власної відповіді; вільно використовує набуті теоретичні знання, філософську й наукову термінологію, самостійно знаходить додаткову інформацію та використовує її для реалізації поставлених перед ним завдань, вільно використовує інформаційні технології, вчасно виконує завдання.
	Добре	5-8	Здобувач може аргументовано обрати раціональний спосіб виконання завдання й оцінити результати власної практичної діяльності; використовує набуті теоретичні знання, філософську

			й наукову термінології; самостійно знаходить додаткову інформацію та використовує її для реалізації поставлених перед ним завдань, вільно використовує інформаційні технології, але допускає несуттєві неточності, вчасно виконує завдання.
	Задовільно	3-4	Здобувач самостійно застосовує алгоритм (методику) виконання завдання, відчуває труднощі у застосуванні теоретичних знань, філософської й наукової термінології, пошуку додаткової інформації, а допущені помилки, при підготовці, не дають можливості зробити правильні висновки; завдання виконує вчасно.
	Незадовільно	2	Здобувач планує та виконує частину завдання за допомогою викладача, відсутні сформовані практичні уміння та навички, допускається грубих помилок у застосуванні філософської й наукової термінології; невчасно виконує завдання.
	Незадовільно	0-1	Здобувач не правильно виконав завдання для самостійної роботи, продемонстрував незадовільне знання понятійного апарату, не зміг застосовувати теоретичні знання при аналізі практичного матеріалу. Або завдання не виконане.
Опанування першоджерел	Відмінно	2-3	Здобувач вільно використовує набуті теоретичні знання, філософську й наукову термінології, самостійно знаходить додаткову інформацію та використовує її для реалізації поставлених перед ним завдань, вільно використовує інформаційні технології, вчасно виконує завдання.
	Добре	1-1,9	Здобувач використовує набуті теоретичні знання, філософську й наукову термінології; самостійно знаходить додаткову інформацію та використовує її для реалізації поставлених перед ним завдань, вільно використовує інформаційні технології, але допускає несуттєві неточності, вчасно виконує завдання.
	Задовільно	0,4-0,9	Здобувач самостійно застосовує алгоритм (методику) виконання завдання, відчуває труднощі у застосуванні теоретичних знань, філософської й наукової термінології, пошуку додаткової інформації, а допущені помилки, при підготовці, не дають можливості зробити правильні висновки; завдання виконує вчасно.
	Незадовільно	0,2-0,3	Здобувач планує та виконує частину завдання за допомогою викладача, відсутні сформовані практичні уміння та навички, допускається грубих помилок у застосуванні філософської й наукової термінології; невчасно виконує завдання.
	Незадовільно	0-0,1	Здобувач не правильно виконав завдання для самостійної роботи, продемонстрував незадовільне знання понятійного апарату, не зміг застосовувати теоретичні знання при аналізі практичного матеріалу. Або завдання не виконане.

11. Питання для підсумкового контролю

Змістовий модуль I. Становлення та розвиток філософії

1. Світогляд як духовно-практичний спосіб освоєння світу й форма самовизначення людини. Структура світогляду. Історичні типи світогляду: міфологія, релігія, наука і філософія.
2. Філософія та її покликання. Предмет філософії. Місце та роль філософії у сучасному суспільному житті.
3. Парадигмальність філософського знання: давньокитайська і давньоіндійська філософія.

4. Космоцентризм давньогрецької філософії: основні етапи розвитку. Філософія Сократа, Платона, Аристотеля.
5. Головні риси середньовічної філософії та її теоцентризм.
6. Гуманістичний характер філософії епохи Відродження.
7. Філософія Нового часу. (Проблема методу. Філософське обґрунтування нової картини світу (Ф.Бекон, Р.Декарт, Б.Спіноза, Г.Ляйбніц, Д.Локк, Дж.Берклі, Д.Юм). Філософія Просвітництва.
8. Класична німецька філософія. (Філософські позиції І.Канта. Філософська концепція Г.Гегеля. Філософія Л.Фейєрбаха).
9. Філософія ХІХ ст. Перегляд класичної моделі світорозуміння. Позитивізм. Марксизм.
10. Неотомізм. Персоналізм.
11. Філософія життя. Відкриття несвідомих поривів життя (А.Бергсон, Ф.Ніцше, А.Шопенгауер). Становлення філософської антропології.
12. Екзистенціальна філософія. (С.К'єркегор. Німецький та французький екзистенціалізм.)
13. Філософія постмодерну: феноменологічна редукція Е.Гуссерля, герменевтичне коло Г.Гадамера,
14. Філософія постмодерну: деконструкція Ж.Дерріда, негативна діалектика Т.Адорно, епістемологія М.Фуко та ін.
15. Особливості української філософської думки (періоди, напрямки, мислителі та їх ідеї).
16. Філософська думка представників української діаспори.
17. Сучасна українська філософія та філософія в Одесі.

Змістові модулі II-III. Основи філософського розуміння світу та соціальна філософія.

1. Що вивчає онтологія? Категорія буття: особливості та смисл. Проблема буття в історії філософії. Основні форми буття.
2. Поняття матерії та основні форми її існування: рух, простір, час.
3. Проблема свідомості у філософії та науці. Сутність та основні характеристики свідомості. Самосвідомість.
4. Філософське розуміння штучного інтелекту. Історія створення штучного інтелекту.
5. Основні школи штучного інтелекту та їх критики. Філософські проблеми, пов'язані зі створенням штучного інтелекту
6. Пізнання як специфічна форма відношення людини до світу. Об'єкт і суб'єкт пізнання. Рівні та форми пізнання. Пізнання і знання. Проблема істини.
7. Сучасна методологія пізнання. Методологія пізнання як форма організації оптимально ефективної діяльності людини.
8. Наука як форма духовної діяльності.
9. Онтологія соціального. Специфіка соціального пізнання. Соціальна філософія та її методологічні принципи.
10. Історичний розвиток предмета соціальної філософії.
11. Поняття «суспільство» та проблеми його дослідження. Соціальне буття людини як реальний життєвий процес.
12. Суспільство і природа як підсистеми об'єктивної реальності. Поняття «ноосфера».
13. Сфери життєдіяльності суспільства . Соціальне та економічне життя суспільства.
14. Сфери життєдіяльності суспільства. Духовне та політичне життя суспільства.
15. Людина як філософська проблема. Свобода, вибір, відповідальність — сутнісні засоби реалізації творчої життєдіяльності людини.
16. Антропосоціогенез. Єдність біологічного та соціального в людині. Тема життя і смерті у філософії. Сенс життя людини і людства.
17. Філософія й глобальні проблеми людства.

12. Розподіл балів, які отримують здобувачі

Очна форма

Поточний та періодичний контроль	Підсумковий контроль (іспит)	Сума балів
----------------------------------	------------------------------	------------

Змістовий модуль 1		Змістовий модуль 2			Змістовий модуль 3		СР	30	100
СЗ 1	СЗ 2	СЗ 3	СЗ 4	СЗ 5	СЗ 6	СЗ 7			
6	6	6	6	6	6	6	28		
Усього за модулем 1:12		Усього за модулем 2: 18			Усього за модулем 3:12				

СЗ- семінарські заняття

СР – самостійна робота

ФОРМУВАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ

Види навчальної роботи	Бали за одне заняття	Кількість занять	Сумарна кількість балів
Змістовий модуль 1			
Поточний контроль на семінарських заняттях	6	2	12
Усього за змістовим модулем1			12
Змістовий модуль 2			
Поточний контроль на семінарських заняттях	6	3	18
Усього за змістовим модулем2			18
Змістовий модуль 3			
Поточний контроль на семінарських заняттях	6	2	12
Усього за змістовим модулем2			12
СР. Складання таблиці з узагальнення інформації щодо історії філософії	10	1	10
СР. Опанування першоджерел	3	6	18
Підсумковий контроль (іспит)		1	30
Всього			100

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
85-89	B	добре	
75-84	C		
70-74	D		
60-69	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

13. Методичне забезпечення

1. Робоча програма навчальної дисципліни «Філософія». Одеса : ОНУ, 2022. 17 с.
2. Силабус курсу.
3. Мультимедійні презентації.
4. Старовойтова І.І. Історія філософії України : метод. вказівки з курсу "Історія філософії України" для студентів спец. "Філософія" ф-ту історії та філософії ОНУ ім.І.І.Мечникова. ОНУ ім. І.І.Мечникова, Ф-т історії та філософії. Одеса : Одеський нац. ун-т, 2019. 71 с. : табл. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/28399>, вільний (дата звернення: 22.08.2022)

5. Старовойтова І.І. Соціальна філософія : метод. вказівки з курсу "Соціальна філософія" (програма, плани семінар. занять, літ., завдання...) для студентів спец. "Філософія" ф-ту історії та філософії ОНУ ім. І.І.Мечникова. ОНУ ім. І.І.Мечникова, Ф-т історії та філософії. Одеса : Одеський нац. ун-т, 2019. 96 с. : табл. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/28398>, вільний (дата звернення: 22.08.22) .
6. Написання, оформлення та захист курсових і дипломних робіт : метод. вказівки для студентів .../ Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Ф-т історії та філософії ; упоряд.: О. М. Луговий, Л. В. Новікова, Н. О. Петрова, О. О. Синявська, І. І. Старовойтова, І. В. Сумченко. Одеса : ОНУ, 2019. 47 с. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/25700>

14. Рекомендована література

Основна:

1. Баумейстер А. Вступ до філософських студій, або інтелектуальні подорожі до країни Філософії. Київ : Мала академія Наук України, 2017. 238 с.
2. Бертран Рассел. Мистецтво філософствування. Лекція 1. Мистецтво раціонального припущення. *Актуальні проблеми духовності : зб. наук. праць / відп. ред. Я.В.Шрамко. Кривий Ріг : КДПУ, 2017. Вип. 18. С.81-97.*
3. Гринів О. І. Філософія: Курс лекцій. Львів : ЛДУФК, 2015. 380 с.
4. Конверський А.Є. Критичне мислення. Підручник для студентів вищих навчальних закладів усіх спеціальностей. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 370 с.
5. Петрушенко В. Л. Філософія: навч. посібник. Львів : «Новий світ – 2000», 2012. 647 с.
6. Старовойтова І.І. Аналітична філософія. Еволюціонізм. Історія української філософії. Історія філософії. Методологічний анархізм. Неотомізм. Синергетика. Шовінізм. *Філософія: терміни і поняття: Навчальний енциклопедичний словник / Під редакцією В.Л.Петрушенка. Львів : "Новий світ-2000", 2020. С.20 21, 70-74, 110-112, 120-121, 172-175, 212, 245-246, 339-340, 454-456.*
7. Філософія. Навчальний посібник / Ю.М.Вільчинський, Л.В.Северин-Мрачковська, О.Б.Гаєвська та ін. Київ : КНЕУ, 2019. 368с.

Додаткова:

1. Андрущенко В.П., Губерський Л.В., Михальченко М.І. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія: Підручник для вищих навч. закладів. Київ : Генеза, 2006.
2. Культурологія: базовий підручник для студентів ВНЗ / кол. авторів за ред. А.Є. Конверського: Оніщенко О.С., Попович М.В., Русін М.Ю., Старовойтова І.І. та ін. Харків : Фоліо, 2013. 863с. (із грифом МОН України).
3. Основи філософських знань. Підручник. / В.А.Буслинський, П.І.Скрипка. За ред. В.А.Буслинського. Львів : «Новий Світ- 2000», 2004. 352с.
4. Присухін С. Філософія: Навч.посіб. У 2х ч. Ч.1 Історія світової та української філософії у визначеннях, поясненнях, схемах, таблицях. Київ : КНЕУ, 2006. 208с.
5. Присухін С. Філософія: Навч. посіб. У 2 ч. Ч.ІІ. Система філософії у визначеннях, поясненнях, схемах, таблицях. Київ : КНЕУ, 2006. 168с.
6. Філософія як історія філософії: підручник / за ред. В. І. Ярошевця. Київ: Центр учб. літ., 2012. 648 с.
7. Філософія: ідеї, ідеології, персоналії: Ілюстрований енциклопедичний довідник / Укл. Ю.В. Омельченко. Київ : Ракша М.О., 2009. 296 с.
8. Філософська думка в Україні. Біобіографічний словник. / Авт. кол.: В.С.Горський, М.Л.Ткачук, В.М.Нічик та ін. Київ : «Пульсари», 2002. 242 с. URL : <http://litopys.org.ua/fdm/fdm.htm>
9. Філософія : хрестоматія (від витоків до сьогодення) : навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В.Губерського. 2-ге вид. , стер. Київ : Знання, 2012. 621 с.
10. Філософія: хрестоматія : у 2 т. Т. 2. Теоретична та практична філософія : навч. посіб. для бакалаврів фізико-математичних і природничих спеціальностей / О. В. Комар, А. А . Кравчук, О. В. Руденко та ін.; заг. ред. д-ра філос. наук, проф. І. С. Добронравової. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2010. 431 с.
11. Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С.Сковороди ; голов. ред. В.І.Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

15. Електронні інформаційні ресурси

<http://lib.onu.edu.ua/> Наукова бібліотека ОНУ імені І. І. Мечникова

<http://www.nbu.gov.ua/> Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

<http://www.library.univ.kiev.ua/> Наукова бібліотека ім. М.Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка

<http://www.filosof.com.ua/> Інститут філософії імені Г.С.Сковороди НАН України

<http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/dict.html> Найвидатніші філософи світу та України

<http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/index.html> Електр. бібліотека кафедри філософії та методології науки філософського фак. Київського національного університету імені Тараса Шевченка

<http://plato.stanford.edu/> Філософська енциклопедія Стенфордського університету.